

УДК 340.142:341.645.5

ІВАНИЦЬКИЙ А. М.,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

СПРАВЕДЛИВА РІВНОВАГА ЯК КРИТЕРІЙ ПРАВОМІРНОСТІ ВТРУЧАННЯ В ПРАВО ВЛАСНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті здійснюється аналіз справедливої рівноваги як критерію правомірності втручання в право власності юридичних осіб. Даний аналіз здійснюється на основі рішень Європейського суду з прав людини. Автор зосереджує увагу, що наявність порушення втручання в право власності юридичних осіб підтверджується недотриманням справедливої рівноваги державою.

Ключові слова: справедлива рівновага, компенсація, право власності, юридична особа, Європейський суд із прав людини.

Постановка проблеми. Як під час втручання в право мирного володіння майном, так і під час утримання від застосування заходів необхідно забезпечити справедливу рівновагу між вимогами суспільного інтересу та необхідністю захисту основних прав відповідної юридичної особи.

Вимога щодо забезпечення такого балансу впливає зі структури статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Перший протокол до Конвенції, Конвенція), якщо розглядати її в цілому. Зокрема, вживаючи будь-яких заходів, у тому числі й заходів із позбавлення юридичної особи її майна, держава повинна дбати про забезпечення при цьому відповідного пропорційного співвідношення між засобами, які застосовуються для цього, і метою, що ставиться.

Отже, в кожній справі, в якій йдеться про порушення цієї статті, Європейський суд із прав людини (далі – Суд) з'ясовує, внаслідок чого саме відповідна особа була змушена нести непропорційний і надмірний тягар, а також чи було виплачено компенсацію даній особі за дане втручання.

Оцінюючи, чи було дотримано вимоги статті 1 Першого протоколу до Конвенції, Суд проводить усебічне дослідження різних інтересів, яких стосується ця справа, виходячи при цьому з того, що Конвенція покликана охороняти права, які є «практичними» та «ефективними».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою дослідження критеріїв правомірного втручання в право власності відпо-

відно до норм Конвенції працювали такі науковці, як: Н.Є. Блажівська, Н.Г. Горобець, Б.П. Карнаух, О.В. Клименко, Р.А. Майданик, Т.Н. Нешатаєва, Д.В. Новіков, Я.М. Романюк тощо. Незважаючи на чималу кількість наукових праць на тему правомірного втручання в право власності, питання справедливої рівноваги як критерію правомірного втручання в право власності саме юридичних осіб у наукових джерелах на даний момент не підіймалось.

Метою статті є визначення умов дотримання справедливої рівноваги державою в процесі втручання в право власності юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того щоб, втручання у власність було допустимим та правомірним, перш за все воно повинно виражати легітимну мету в суспільному інтересі, але одночасно із цим також повинно існувати розумне відношення справедливої рівноваги між засобами і метою, яку необхідно досягнути [3]. Необхідно, щоб був забезпечений даний баланс вимоги загального інтересу та вимоги захисту основних прав та інтересів індивідів та юридичних осіб. Саме пошук такого балансу зафундаментований у Конвенції [5]. Питання дотримання справедливої рівноваги має вирішальне значення в багатьох справах під час захисту прав та інтересів юридичних осіб Судом.

Зокрема, прикладом є рішення Суду в справі «АГОСІ проти Сполученого Королівства» [1]. Заявником у справі була німецька компанія «АГОСІ», яка здійснювала переплавку металів, а також займалася торгівлею золотом та срібними монетами. Одного разу до офісу компанії в Німеччині навідалися двоє незнайомих і попросили негайно придбати в компанії 1500 крюгеррандів – золотих монет, що випускалися в Південній Африці. Вартість монет становила 120 000 англійських фунтів стерлінгів. Угода купівлі-продажу відбулася, монети були передані незнайомцям. Платіж був прийнятий у формі чека, виписаного на один англійський банк. Компанія «АГОСІ» намагалася перевести в готівку чек, але він не був визнаний дійсним та забезпеченим.

Угода купівлі-продажу монет містила умову, що право володіння монетами зберігається за «АГОСІ», поки повністю не здійснений платіж. Тобто де-юре право власності та ризик випадкового знищення, пошкодження та втрати даного майна залишався за компанією, хоча де-факто володіння монетами здійснювали інші особи, які не володіли будь-якими правомірним речовим титулом над ними.

Тим часом покупці намагалися ввезти монети в Сполучене Королівство, сховавши їх у запасний покрив автомобіля. Але монети були виявлені і вилучені митними органами Великобританії. Кількома місяцями раніше ввезення золотих монет в країну було заборонено державним секретарем у справах торгівлі і промисловості. Покупці монет у компанії «АГОСІ» були притягнуті до кримінальної відповідальності за шахрайське ухилення від виконання заборони на ввезення золотих монет (контрабанду).

Компанія «АГОСІ» незабаром зажадала повернення їй монет на тій підставі, що компанія залишалася законним їх власником, оскільки вона

не отримала платіж за покупку монет. Митні органи Великобританії відмовилися повернути монети. Контрабандисти, які заволоділи монетами в «АГОСІ», були засуджені кримінальним судом. Навіть на цій стадії розвитку подій митні органи відмовилися повернути монети компанії. Компанія безрезультатно зверталася до англійського суду з віндикаційним позовом про повернення монет.

У цьому випадку компанія «АГОСІ» невільно стала потерпілою від, із одного боку, правомірних дій компетентних органів Сполученого Королівства, а з іншого боку – незаконних дій осіб, яких позбавили фактичного володіння над даним майном. Разом із даним фактажем компанія продовжувала бути номінальним власником майна.

Під час слухання справи в Суді компанія «АГОСІ» оскаржила *inter alia* відмову митних органів Сполученого Королівства від повернення монет. Компанія стверджувала, що вона була законним власником монет, не є винною в будь-яких правопорушеннях і що їй не було надано належної можливості представити справу на розгляд англійських судів. Суд зауважив, що утримання (конфіскація) монет рівносильно втручанню в право користування майном у значенні першої норми статті 1 Першого протоколу до Конвенції, цей факт оспорювати не можна.

Але потім Суд повинен був визначити, чи були застосовними тут друга або третя норма статті. Він зауважив, що заборона на ввезення золотих монет явно утворювало форму контролю за користуванням майном. Вилучення та конфіскація монет були заходами з виконання цієї заборони. Він також зауважив, що конфіскація монет, звичайно, була пов'язана з позбавленням власності, але за даних обставин позбавлення власності було складовим елементом процедури контролю за використанням в Сполученому Королівстві золотих крюгеррандів. Відповідно, третя норма, про контроль за користуванням майном, була тут правомірно застосована.

Що стосується обґрунтованості заходів, Суд зауважив, що заборона на ввезення крюгеррандів, безсумнівно, підпадає під дію статті 1 Першого протоколу до Конвенції, тому що вона переслідувала законну мету в інтересах суспільства. Але необхідно було також розглянути, чи існувала справедлива рівновага між використовуваними засобами і метою, на яку спрямований будь-який метод, що позбавляє юридичну особу права власності. Суду треба було визначити, чи було збережено необхідну справедливу рівновагу. Суд зауважив, що «рамки розсуду, що надаються державі під час вибору нею засобів виконання заходів, і встановлення відповідності наслідків загальним інтересам є досить широкими».

Суд зауважив, що відповідно до загальних принципів права, визнаних у всіх державах-учасницях, контрабандні товари можуть бути, як правило, об'єктом конфіскації. Але компанія «АГОСІ» стверджувала, що такий захід не може бути застосований у випадках, коли власник конфіскованої власності «невинний» у причинах даної конфіскації. Суд зауважив, що підтримання справедливої рівноваги залежить від багатьох факторів і що

дії власника майна, включаючи рівень недбалості (обережності), повинні бути прийняті до уваги. Суд також зазначив, що в договірних державах не існувало загальної практики щодо необхідності визнання наявності недбалості під час конфіскації.

Відповідно, хоча це прямо і не згадано в статті 1 Першого протоколу до Конвенції, Суд повинен був вивчити питання, чи були застосовані процедури такими, що сприяли розумному розгляду ступеня недбалості або обережності, виявленої заявником, і також перевірити, чи надали застосування процедур компанії розумну можливість представити справу на розгляд компетентних органів влади. Суд вивчив англійську процедуру судового нагляду і знайшов, що вона задовольняє вимогам статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Відповідно, порушення права власності компанії «АГОСІ» не було.

Дотримання справедливої рівноваги, як ілюструє вищезазначена справа Суду, має визначатись не лише наявністю або відсутністю порушених прав на власність, наявністю втручання у власність у формі контролю або позбавлення, але й обов'язково повинен братись до уваги «широкий розсуд» держави в особі компетентних органів для забезпечення суспільних інтересів або загальних інтересів, важливість яких актуалізується та підтримується лише державою. Тобто справедлива рівновага має існувати лише в сукупності з іншими характеристиками правомірного втручання у власність (законність, наявність суспільного інтересу), а не одноосібно дане втручання виправдовувати.

Дана позиція Суду є фундаментальною для розуміння тріади характеристик правомірності втручання та усвідомлення правозастосовного аналізу Судом кожної норми статті 1 Першого протоколу до Конвенції в аспекті розгляду справ щодо захисту права власності, зокрема, юридичних осіб.

Поміж іншого, в справах про позбавлення особи майна Суд постановив, що для того, щоб визначити, чи дотримується необхідна рівновага і, зокрема, пропорційність тягара, що покладається на заявника, необхідно враховувати умови компенсації, передбачені внутрішнім законодавством. У разі невиплати суми, яка в розумних межах відповідає вартості майна, позбавлення власності розглядається як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Таким чином, відсутність адекватної компенсації розглядається Судом як індивідуальний і надмірний тягар, що порушує справедливий баланс, оскільки позбавлення власності без виплати розумного відшкодування складає непропорційне втручання, яке не може вважатися виправданим згідно із статтею 1 Першого протоколу до Конвенції [7, с. 56].

У той же час положення Конвенції не гарантують права на повну компенсацію з урахуванням усіх обставин, оскільки законна мета суспільного інтересу може вимагати здійснення відшкодування в розмірі, меншому за повну ринкову вартість конфіскованого (експропрійованого) майна, наприклад, відповідно до рішення Суду в справі «Бенефіціо Капелла Паоліні проти Сан Марино» [2]).

Поміж іншого, Суд неодноразово зазначав, що дії держави не мають впливати на дотримання справедливої рівноваги між суспільними інтересами та правами, інтересами юридичної особи, навіть якщо суспільні інтереси були актуалізовані. Зокрема, це стосується справи «Грецькі нафтопереробні заводи «Стран Грік Рефайнеріс» та «Стратіс Андреатіс» проти Греції» [6], яка пов'язана з арбітражним рішенням, яке в законодавчому порядку було визнано недійсним і не підлягало виконанню. Суд вирішив, що втручання в право власності не було ні формою відчуження, ні формою контролю за користуванням майном, і питання про нього мало вирішуватися на основі першої норми статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Потім Суд перейшов до визначення, чи було забезпечено необхідну справедливу рівновагу. Держава стверджувала, що міра, яка оскаржується, була частиною комплексу заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків військового режиму на захист демократичних інститутів. Права заявників, за твердженням держави, завдавали шкоди національній економіці, сприяли підтримці диктатури. Заявники ж стверджували, що було б несправедливо кожен правовідносини, встановлені з диктаторським режимом, визнавати недійсним після «падіння» режиму.

Суд не поставив під сумнів повноваження держави припинити дію контракту, який вона вважає таким, що завдає шкоди економічним інтересам держави. Дійсно, в публічному міжнародному праві твердо утвердилася положення, що будь-яка держава має суверенним повноваженням припинити дію контракту, укладеного з приватною особою за умови, що вона виплачує компенсацію. Даний факт, однак, не поширюється на певні пункти контракту, наприклад, арбітражне застереження. Суд також зауважив, що держава сама висловила згоду на проведення арбітражного розгляду, рішення якого вона не хотіла виконати. Тому визнаючи недійсним арбітражне рішення, держава порушила вимогу справедливої рівноваги. Відповідно, мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

У цьому випадку справедлива рівновага не була дотримана державою в нормотворчому процесі оновленої законодавчої гілки влади. Під час укладання даного контракту із заявниками представники попереднього державного режиму усвідомлювали умови контракту, погодили його та бажали його настання. Подальша зміна влади призвела до зміни суспільно-політичних настроїв у країні, і тому, зокрема, заявники підпали під підприємницьку люстрацію. Але держава, замість того, щоб компенсувати даним заводам їхні збитки внаслідок недоотримання державними органами умов контракту, погодилась на арбітражний розгляд. Як наслідок, рішення, яке не було на користь держави, оскаржувалось нею до своїх національних судових органів влади, які, звичайно, визнали і рішення арбітражу, і саме арбітражне застереження недійсним. У цьому зв'язку варто зазначити, що Суд не стає на бік державних органів у випадку, якщо до порушення умов справедливої рівноваги втручання у власність призвели зміни державного режиму, адже будь-яке особа, не тільки юридична, може підпасти під

санкції владного режиму, який прийшов на зміну попередньому, і на цю подію потенційні заявники не спроможні жодним чином повпливати.

Справедлива рівновага державою також може бути порушена внаслідок порушення існуючих меж наданого їй розсуду. Зокрема, Справа «Прес-сос Компанія Навьера А.О.» проти Бельгії [4] підтверджує це. Відповідно до цієї справи ряд судновласників подали позови про відшкодування шкоди, заподіяної в результаті недбалості лоцманів, за дії яких несла відповідальність бельгійська держава. Після заподіяння шкоди держава прийняла законодавство, що усуває право на відшкодування збитків за відповідних обставин. Суд вирішив, що мало місце втручання в їхні права, передбачені статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Держава аргументувала свої дії необхідністю захистити свої фінансові інтереси, відновити правову справедливість у сфері деліктного права і привести ситуацію у відповідність із міжнародною практикою в цій сфері. Суд зауважив, що згідно з Конвенцією, в першу чергу, національна влада повинна здійснити оцінку проблем, що викликають стурбованість суспільства і вимагають вжиття заходів, спрямованих на позбавлення власності і встановлення порядку судового захисту. Інтереси суспільства неминуче різноманітні, тому держава володіє розсудом у широких рамках. Що стосується пропорційності, то Суд послався на стандарт перевірки справедливої рівноваги між вимогами суспільного інтересу та вимогами захисту основних прав Компанії-Заявника і зауважив, що умови відшкодування збитку, встановлені відповідними нормами законодавства, існували до змін у законодавстві.

Він також зазначив, що вилучення власності без виплати суми розумно співвідноситься з її вартістю, зазвичай може бути виправдано тільки за виняткових обставин. При цьому закон 1988 року скасовував норму про відшкодування завданої шкоди та отримання компенсації жертвами аварій від бельгійської держави. У деяких випадках справи вже знаходилися в провадженнях судів.

Суд прийшов до висновку, що ця зацікавленість держави тим, щоб законодавство було приведено у відповідність до законодавства сусідніх країн, виправдовувало прийняття в майбутньому законодавства, що змінює деліктне право, але ці міркування не могли виправдати прийняття законодавства зі зворотною силою з метою і наслідками, пов'язаними з позбавленням заявників їх права вимагати відшкодування збитку. Такого роду фундаментальне втручання в право власності не відповідало принципу справедливої рівноваги, і стаття 1 Першого протоколу до Конвенції була порушена.

Висновки. Отже, за результатами дослідження можна констатувати, що Суд у процесі розгляду справ щодо захисту права власності юридичних осіб відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції обов'язково досліджує, чи було дотримано справедливої рівноваги між суспільними інтересами (загальними інтересами) та правами, інтересами конкретної

особи з метою отримання висновку про порушення або дотримання державою в процесі втручання в право власності юридичної особи відповідної норми. Разом із тим Суд виокремлює у своїх рішеннях, що справедлива рівновага не може бути дотримана, якщо юридична особа була змушена нести непропорційний і надмірний тягар, а також якщо їй не було компенсовано збитки за втручання в право власності зі сторони держави.

Література:

1. Case of AGOSI v. The United Kingdom (Application no. 9118/80) 24 October 1986 // Офіційний веб-портал «ЕCHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57418> (дата звернення: 20.09.2018).
2. Case of Beneficio Cappella Paolini v. San Marino (Application no. 40786/98) 13 July 2004 // Офіційний веб-портал «ЕCHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105358> (дата звернення: 20.09.2018).
3. Case of James and others v. The United Kingdom (Application no. 8793/79) 21 February 1986 // Офіційний веб-портал «ЕCHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57507> (дата звернення: 20.09.2018).
4. Case of Pressos Compania Naviera S.A. and others v. Belgium (Application no. 17849/91) 20 November 1995 // Офіційний веб-портал «ЕCHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58056> (дата звернення: 20.09.2018).
5. Case of Sporrang and Lönnroth v. Sweden (Application no. 7151/75; 7152/75) 23 September 1982 // Офіційний веб-портал «ЕCHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580> (дата звернення: 20.09.2018).
6. Case of Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece (Application no.13427/87) 09 December 1994 // Офіційний веб-портал «ЕCHR». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57913> (дата звернення: 20.09.2018).
7. Блажівська Н. Поняття «справедливий баланс» у практиці Європейського суду з прав людини. Актуальні проблеми правознавства. 2018. № 1(13). С. 55–62.
8. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. / Рада Європи. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 270.
9. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 р. / Рада Європи. Офіційний вісник України. 2006. № 32. Ст. 453.

Иваницкий А. М. Справедливое равновесие как критерий правомерности вмешательства в право собственности юридических лиц в практике Европейского суда по правам человека

Аннотация. В статье проводится анализ справедливого равновесия в качестве критерия правомерности вмешательства в право собственности юридических лиц. Данный анализ осуществляется на основе решений Европейского суда по правам человека. Автор сосредоточивает внимание на том, что наличие нарушения вмешательства в право собственности юридических лиц подтверждается несоблюдением справедливого равновесия государством.

Ключевые слова: справедливое равновесие, компенсация, право собственности, юридическое лицо, Европейский суд по правам человека.

Ivanytskyi A. Justice balance as a criterion of lawful intervention in the ownership of legal entities in the practice of the European Court of Human Rights

Summary. The article analyzes justice balance as a criterion for the lawful intervention in the ownership of legal entities. This analysis is based on decisions of the European Court of Human Rights. In order for intervention in property to be permissible and lawful, it must express a legitimate aim in the interests of society, but at the same time there must also be a reasonable justice balance between the means and the purpose to be achieved. It is necessary that this balance be ensured by the requirements of general interest and the requirements of protecting the fundamental rights and interests of individuals and legal entities. The issue of justice balance is crucial in many cases in protecting the rights and interests of legal entities by the Court. The characteristic of balance, as illustrated by the Court's practice, should be determined not only by the presence or absence of violated rights to property, the presence of intervention in property in the form of control or deprivation, but also the "wide discretion" of the state by the competent authorities, to ensure the interests of a society or common interests, the importance of which is actualized and maintained only by the state. Justice balance should exist only in combination with other characteristics of lawful intervention with the property (legality, the presence of public interest), and not solely to lawful this interference. The author focuses on the fact that the violation of the interference in the ownership of legal entities is confirmed by the failure to adhere to a justice balance by the state.

Key words: justice balance, compensation, ownership, legal entity, European Court of Human Rights.